

ANNA OVASKA

Kirjallisuuden arvot

Kirjallisuus kasvattaa empatiakykyä, saa ymmärtämään toisia ihmisiä, taistelee rasismia vastaan, tukee demokratiaa sekä rikkoo stereotyyppisiä sukupuolirooleja. Näin maalailtiin syyskuussa Helsingissä järjestetyssä ”Values in Literature and the Value of Literature”-konferenssissa – ja todettiin samalla nämä uskomukset harhaksi.

Kirjallisuudentutkija Magnus Perssonin mukaan ajatus kirjallisuudesta eettisenä ja opettavaisena on myytti, jota toistellaan muun muassa koulujen opetussuunnitelmissa, kirjallisuusterapeuttisessa kirjallisuudessa sekä lukemisen oppaissa. Kirjallisuutta pidetään sekä ylentävänä että uhanalaisena: ajatellaan, että se on itsestään selvästi hyvää, parempaa kuin muu kulttuuri ja tieteenkin kasvattavaa. Myytin ulkopuolelle kurrottavat tutkijat sanovat kuitenkin, ettei tällainen käsitys anna lainkaan oikeaa kuvaa kirjallisuudesta.

”Tarvitaan uusia argumentteja tukemaan kirjallisuuden lukemista”, kiteyttää Persson.

Kirjallisuuden ”moraalisuus” ei voi taata kirjallisuuden arvoa taikka arvostusta. Taide on vapaata, sanotaan. Silti intuitio ja tutkimuksen perinne kertovat, että jotakin yhteistä kirjallisuudella ja etiikalla on. Seuraa outo tasapainoilu: kirjallisuus vaikuttaa olevan yhtä aikaa eettistä ja ei-eettistä.

Harva uskoo enää kirjallisuuden ja ”hyvän” liittoon, eikä kirjallisuudessa ole mitään erityisen moraalista, jos moraaliala ajatellaan normien luomisena ja välittämisenä. Ennenmin kirjallisuus tarjoaa ja levittää kaiken-

laisia näkemyksiä, moraalittomiksi sanottujakin.

Samalla kirjallisuus kuitenkin tukee eettistä ajattelua, jos ajatellaan nimenomaan kirjallisuuteen sisältyvää moniäänisyyttä ja monitahoisuutta. Angela Locatelli kutsuu kirjallisuutta tässä mielessä ”metaeettiseksi”: se tutkii etiikan perusteita.

Locatelli ja Ansgar Nünning (jotka eivät varo arvoasetelmien luomista) näkevät, että tässä onkin kirjallisuuden arvo, siis myös esteettinen. Hyvä kirjallisuus (kuten *Middlemarch* tai Shakespeare) luo monia eri näkökulmia, heikompi (kuten *Harry Potter*) puolestaan ei. Locatellin sanoin:

”Saarnaaminen on kaunokirjallisuudessa teoksessa heikkous. Eksplisiittisyys ja preskriptiivisyys ovat lukijalle epäkiinnostavia.”

Näkökulmien kirjallisuus

Moniäänisenä ja monimielisenä kirjallisuus tarjoaa mahdollisuuksia täysin vastakkaisiin tulkintoihin teosten moraalisisista kannoista. Hyvä esimerkki on Colin Davisin esittelemä Albert Camus’n novelli ”L’Hôte”, joka on nimestään lähtien monitulkintainen: ranskan *hôte* tarkoittaa joko vierasta tai isäntää. Novelli kertoo tarinan alge-

rianranskalaisesta opettajasta, joka päästää vapaaksi murhasta syytetyn arabimiehen. Tämä ei kuitenkaan pakene vaan jatkaa yksin matkaansa vankilaan, ja lopussa arabin ystävät tuomitsevat opettajan (virheellisesti) petturiksi.

Toteutuuko novellissa oikeus? Se riippuu täysin lukijan tulkintatavasta. Kuka on isäntä, kuka vieras Ranskan kolonisoimassa Algeriassa? Kenen lakia ja kenen moraalista näkemystä kannatetaan? Opettajan ajatukset eivät tarjoa tukea päätökselle suuntaan tai toiseen:

”Miehen typerä rikos kuvotti häntä, mutta tämän luovuttaminen olisi ollut kunnian vastaista – pelkkä sen ajatteleminen teki hulluksi häpeästä. Ja hän kirosi samaan aikaan omat maanmiehensä, jotka olivat lähettäneet hänelle tämän arabin, ja arabin, joka oli kehdannut tappaa, muttei ollut tarpeeksi älykäs päästäkseen karkuun.”¹

Arabi puolestaan ei saa novellissa edes nimeä. Hänet kuvataan vain opettajan kautta, ja jää täysin auki, ilmaiseeko hänen valintansa vapautta vai alamaisuutta. Mitä enemmän tarinaa miettii, sitä epäselvemmäksi se käy. Davis toteaaakin, että vastakkain ovat muun muassa vieraanvaraisuus

ja sen mahdollisuus, patriotismi ja kolonialismiin liittyvä vääryys, sovinto ja sovinnon mahdollisuus sekä toivo ja epätoivo.

Samalla tavalla kompleksiseksi osoittautui tapahtuman keskusteluissa Ian McEwanin *On Chesil Beach* (2007). Teoksen toinen päähenkilö voi olla joko sadisti tai ikävän tilanteen uhri riippuen siitä, miten henkilöahmoja ja kertojaa tulkitaan. Lukijan on vaikea selvittää tällaisten tekstien ”moraalia”, niiden eettistä kantaa, saatikka niiden ”opetusta”. Kirjailija, kertoja, henkilöt tai sisäis-tekijä eivät juuri auta. Lukijan on tehtävä lopullinen tulkinta omien arvojensa mukaan, tai sitten hänen on vain taivuttava ja hyväksyttävä tietämättömyytensä.

”Kirjallisuudella ei ole moraalien kannalta mitään väliä, vain meidän tulkinnoillamme siitä”, Davis kiteyttää.

Yleensä ajatellaan, että fiktio ei sinänsä voi aiheuttaa mitään ”pahaa”. Ihmiset ensinnäkin erottavat toisistaan toden ja keksityn. Toisekseen kirjallisuus ei useinkaan anna lukijoilleen uutta tietoa, vaan sen tarjoama tieto on vanhaa tukevaa tai kokemuksellista, ei-propositionaalista tietoa, niin kuin Jukka Mikkonen totesi. Jos nämä näkökannat pitävät paikkansa, kirjallisuudesta kumpuavat mahdolliset eettiset ongelmat ovat tulkinnoissa: päätöksessä tulkita teksti ja käyttää sitä tietyllä tapaa. Ainoa ”väärä” tulkinta on suljettu tulkinta, joka ei suostu näkemään toista vaihtoehtoa.

Monitulkintaisuuden puolesta

Tietenkin on myös teoksia, jotka pyrkivät olemaan yksitulkintaisia. Propaganda on hyvä esimerkki, kehottaa se sitten ilmiantamaan naapurin tai pesemään hampaat. Locatellin mukaan tällainen kirjallisuus on kuitenkin, hyvin yksiselitteisesti, huonoa. Konferenssin kuluessa monitulkintaisuus osoittautuikin arvoksi, jonka suuri osa kirjallisuudentutkijoista allekirjoittaa. Kuten

Matti Kangaskoski kauniisti muotoilee:

”Mitä enemmän me leikimme, sitä enemmän vaihtoehtoja me huomaamme ja sitä enemmän me kuvittelemme.”

Kirjallisuudessa ilmenevä eettinen ajattelu ei siis toimi esimerkiksi ”sensuuria vastaan” vaan pikemminkin ”monitulkintaisuuden puolesta”. Tässä piilee kuitenkin paradoksi: jos monitulkintaisuus on doktriini, jota kirjallisuus kannattaa, eikö tämä itsessään mahdollista vain yhden tulkinnan – siis monitulkintaisuuden ainoana oikeana tulkintana, joka puolestaan vaatii purkamista?

Palataan Camus’hun. Novellin lopussa tuntemattomat henkilöt ovat kirjoittaneet opettajan taululle uhkauksen: ”Sinä luovutit meidän veljemme. Saat maksaa tästä.” Teksti loppuu väärinymmärrykseen, joka tuntuu samalla muistuttavan lukijaa tulkinnan hankaluudesta. Bo Petterson huomauttikin: ”Totta kai lopussa on väärinymmärrys!” Esiin piirtyy oivallus siitä, että aina voin olla väärässä.

Viite & Kirjallisuus

- 1 Albert Camus, *L'Hôte*. Teoksessa *L'exil et le royaume*. Gallimard, Paris 1957. Sitaatit suomentanut Anna Ovaska.

Sitaatit potenssiin 2

Keitä kirjallisuudentutkijat lainasivat?

Colin Davis
(Albert Camus'ta Algerian itsenäisyysodasta)

”Uskon oikeuteen, mutta puolustaisin äitiäni ennen oikeudenmukaisuutta.”

Ansgar Nünning
(Virginia Woolfia George Elliotista)

”*Middlemarch* on [...] yksi ainoista aikuisille kirjoitetuista englanninkielisistä romaaneista.”

Bo Petterson
(kirjailija-kirjallisuudentutkija David Lodgea kirjallisuuden arvosta)

”Kirjallisuus on inhimillisen tietoisuuden varanto, kaikkein rikkain ja kattavin mitä on olemassa.”